

Metni aġabeye iġlen
sevgilerimle

Ali M. Dinçol

Ali M. DİNÇOL

HİTİTLERİN DEVLETLERARASI ANTLAŞMALARI

Tarih Boyunca PALEOGRAFYA VE DİPLOMATİK SEMİNERİ

30 NİSAN—2 MAYIS 1986

BİLDİRİLERİ'nden
ayrı basım

EDEBİYAT FAKÜLTESİ BASIMEVİ
İSTANBUL 1988

No ab 222

No ab 219

ÇEKÜL KÜTÜPHANESİ

DEMİRBAŞ NO. *ab 222*

SINIFLAMA NO. *ab219*

BAĞIŞCI

GELİŞ TARİHİ

HİTİTLERİN DEVLETLERARASI ANTLAŞMALARI *

*Ali M. DİNÇOL ***

Hititler, kendileri ile aynı soydan olmadığımız, fakat aynı toprakları vatan edinmiş olmak sebebi ile ortak yönlerimiz olan, bu yüzden de yarattıkları uygarlık ürünleri ile yakından ilgilenmek zorunda olduğumuz kavimler içinde, haklarında en fazla bilgi edinebildiklerimizdendir. Bu bilginin kaynağı, doğrudan doğruya Hititlerin kendi yazılı belgeleridir. M.Ö. 2000 yıllarında Anadolu'ya göç eden, Hint-Avrupa soylu Hititler, Anadolu'ya yerleşmelerinden az sonra, yerel küçük kent beyliklerinin bazılarında yönetimde etkinleşmeye başlamışlar ve nihayet 1650 yıllarında merkezî bir politik güç oluşturmuşlardır. 1400 yıllarına kadar süren Eski Devlet adını verdiğimiz bir dönemden sonra, devletin sınırları genişlemiş, uluslararası ilişkileri ve gücü artmış ve 200 yıl süresince, 1200 yıllarındaki çöküşe kadar Eski Önasya'da siyasi ve askerî bakımdan en büyük bir imparatorluk halini almıştır.

Bu devletin kralî arşivleri, bugünkü adı Boğazköy olan, Çorum'un Sungurlu ilçesi yakınında yer alan Hattuşa'da yüzyılımızın başlarından beri yapılan sistematik kazılarla ortaya çıkarılmıştır. Bu arşivlerin belgeleri, Eski Önasya'da M.Ö. 4. binyıldan beri kullanılmakta olan Çivi yazısı adını verdiğimiz hece yazısı sistemi ile Hitit dilinde yazılmış, yaklaşık 30.000 adet kil tablettir. Bunların içinde, sayıca az, fakat Hitit Devletinin siyasal ilişkilerini göstermesi bakımından önemli olanları, kuşkusuz, «Politik Antlaşma Metinleri»dir. Bunları muhteva yönünden, vasallarla yapılan antlaşmalar ve Hitit

* Seminerde okunan bildirinin çok az değiştirilmiş biçimi olan bu metni gözden geçirerek, daktilo eden Araş. Gr. Selen Hırçın'a teşekkürü borç bilirim.

** Doç. Dr., İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü öğretim üyesi.

kralının kendisi ile eşdeğer saydığı devlet başkanları arasında imzalanan uluslararası hukuka uygun paritetik antlaşmalar olmak üzere, ikiye ayırmak mümkündür. Bunlardan mütekabiliyet esasına dayanan ikincilere şimdiye kadar ele geçen yegâne, fakat en güzel, örnek Hattuşili III. ile Mısır firavunu Ramses II. arasında aktedilmiş olan antlaşmadır. Genellikle Kadeş antlaşması olarak bilinen, ancak Kadeş'te Hitit kralı Muwatalli II. ile Ramses arasındaki savaştan (M.Ö. 1285) 16 yıl sonra yapılan bu antlaşmada, Hitit tarafında artık Hattuşili III. bulunmaktadır (M.Ö. 1270). Mısır firavunu Ramses II. ise tahta geçişinin 21. yılındadır. Savaş ise, hükümrânlığının 5. yılında meydana gelmiştir. Buna rağmen, Kadeş savaşından sonra süregelen Mısır - Hitit sürtüşmelerine bir son verdiği için Kadeş antlaşması adını alması doğaldır. Hititlerin aktettikleri siyasal antlaşmaların değişmez bir kuruluş şeması vardır. Hitit diplomatik ilminin gelişkenlik düzeyini de yansıtan bu şema şöyledir :

- 1) Antlaşma belgesini hazırlayan hükümdarın adını içeren «Preamblum» kısmı,
- 2) Taraflar arasında şimdiye kadarki ilişkileri özetleyen «tarihi geriye bakış» kısmı,
- 3) Antlaşma şartlarını içeren maddeler,
- 4) Suçluların iadesini içeren formül,
- 5) Yemine şahadet eden tanrıların listesi,
- 6) Yemini bozanın lânetlenmesi ve tarafların takdisi.

Bu şema, Hitit kralının tek değil de çok başlı taraflarla, meselâ Anadolu'nun kuzey kıyılarında oturan barbar Kaşka'larla yaptığı antlaşmalarda değişmektedir. Hitit deyimi ile «tek kişinin hükümrân olmadığı» Kaşka toplumu, oniki kabileye ayrılmıştı. Bunlarla aktedilen antlaşmalarda, sözünü ettiğimiz kuruluş şemasının en önemli bölümü olan tarihsel içerikli özet kısmı bulunmaz. Bunun nedeni, herhalde kabilelerle ayrı ayrı meydana gelen ilişkilerin diğerlerini ilgilendirmeyeceği görüşü olmalıdır. Bundan başka, bu antlaşmalarda ikinci bir özellik, taraf olan kişilerin tek adlarının sayılmasıdır. Ayrıca her şahsın yanında «filân şehirden şu kadar sayıda adam» olduğu ve onların da, sözleri antlaşmada yazılı yemini tekrarladıkları belirtilmektedir. Bu tür antlaşmalardaki yemin eden-

ler listesinde dikkati çeken bir özellik de, karşı tarafın sosya düzeninin dikkate alınarak, antlaşmanın sıhhati bakımından, mümkün olduğu kadar fazla kişiyi muhatap saymak ve böylece egaliter bir toplumun anonym kütlesi içinden seçilmiş kişileri toplumun tümünü temsile mecbur kılmaktır.

Yemin edenler listesi yalnız Kaşka antlaşmalarında görülmez. İşmerikka, İşuwa, Ura gibi ülke veya «serbest şehir»lerle yapılan antlaşmalarda da soylular ve yaşlılardan kurulu bir heyetin antlaşmaya taraf kılındığı anlaşılmaktadır. Bundan başka, çoğul bir taraf ile aktedilen antlaşmalarda yemin tanrıları listesinin metnin sonuna değil de giriş paragrafından sonra konulması da ana şemadan sapmaktadır. Bu sapma Şuppiluliuma I.'in Hayaşa'lı Hukkana ile yaptığı antlaşmalarda da görülür. Bunda, tarihî olayları içeren kısmın yokluğu da dikkati çekmektedir.

Bunlardan anlaşılacağı gibi, Hititler sadece antlaşma şartlarını karşı tarafın vaziyetine göre ayar etmekle kalmayıp, değişken bir kuruluş şeması uygulayarak karşı tarafın sosyal yapısı ve idare şekline de uygun olanı yapıyorlardı.

Özellikle, Hitit kralı ile vassal krallardan bazıları arasında aktedilen antlaşmalarda, antlaşmaya -yemin suretiyle v.s.- taraf olmamakla beraber, tek tek adları sayılan soylulara tesadüf edilmektedir. Bunların anlamı ve işlevi kesin değildir. Ancak, Hitit asiller meclisi olan pankuş'u temsil ettikleri söylenebilir. Bu gibi belgelerde bu kişilerin antlaşmanın yazımı sırasında rol oynadıkları sona konan şu cümleden belli olmaktadır: «Bu tableti A kentinde X,Y,Z'nin huzurunda kâtip B yazdı». Bu cümleye yalnız antlaşmalarda değil, Hitit krallarının toprak bağısı belgelerinde de rastlanmaktadır. Bunlar bir tür şahittirler.

Bazı antlaşmalarda olağandışı biçimler kullanılmasının nedeni içeriklerine dayanmaktadır. Örneğin Murşili II. ile Halep'li vassali Talmi-Şarruma arasında aktedilen antlaşmanın orijinalinin vassaldeki nüshası kaybolmuş, bunun üzerine, Murşili'nin yerine geçen Muwatalli, kendi mührü ile mühürlediği bir belge göndererek önceki antlaşmanın şartlarını teyid etmiştir. Muwatalli'nin bu çerçevede antlaşması Murşili II.'nin yaptığı sözleşmeyi de içermekte, onun şartlarını kelime kelime site etmektedir. Aynı şekilde, Tuthaliya IV. ile

Tarhuntassa'lı Ulmi-Teşup'un yaptıkları antlaşmada da eski antlaşmalardan söz edilmektedir. Bunların bazı şartları aynen alınırken, bazıları değiştirilmiştir. Bu iki belge bu yüzden yeni antlaşmalar değil, eskilerin bir devamı ve revizyonu sayılmalıdır. Bu bakımdan bu antlaşmalarda geleneksel antlaşma biçimine riayet edilmeyerek, bunlar özel hukuk kapsamındaki şahitler huzurunda aktedilen «toprak bağı» belgelerine benzetilmiştir.

Şahitlerin hukukî fonksiyonlarına vassaller ile yapılan bir antlaşma açıklık getirmektedir. Metinde şöyle denmektedir: «Bu hukukî sorunları içeren tabletin mühürlenmemiş olmasının nedeni, Kargamış kralının, Duthaliya ve Halpahi'nin majestenin huzurunda bulunamamalarıdır. (Onlar) ve Duppi-Teşup majeste'ye geldiklerinde hemen huzura çıksınlar ve ben majeste onlara bu mesele hakkında (fikir) soracağım ve birinin bir ricası varsa onu dinleyeceğim, ancak ondan sonra bu hukukî belge mühürlenecektir». Bu belge Hitit kralı Murşili II. ile Kuzey Suriye'deki Barga'nın kralı Abiratta ile yapılan küçük bir antlaşmadır. Ancak antlaşmadan çok, Hitit kralına bağlı iki vassalin, yani Amurru'lu Duppi-Teşup ile Barga'lı Abiratta arasındaki bazı sorunlara Hitit kralının hakemlik ettiği ve Duppi-Teşup lehine karar verdiği bir mahkeme kararı niteliğindedir. Bundan dolayı Kargamış kralı ile adları sayılan soylular şahit vazifesi görmekteydiler. Bu antlaşmanın ratifikasyonu için de şahitlere herhalde gerek duyulmuştur.

Hitit krallarının kendi soylarından olan vassallerle yaptıkları antlaşmalar da vardır. Hititlerde, önemli sayılan eyaletlere kral çocuklarının getirilmesi âdetti. Örneğin, Şuppiluliumu I.'in oğullarından Telipinu Halep, Piyasili ise Şarri-Kuşuh adıyla Kargamış'a kral olmuşlardır. Bu Piyasili ile yapılan bir antlaşmadan günümüze gelebilen küçük bir parçadan Kargamış'ın toprak bütünlüğü ve sınırlarının güvence altına alındığı anlaşılmaktadır. Piyasili'nin durumu, babasından sonra Hitit tahtına geçen ağabeyi Murşili II. tarafından da tanınmıştır. Bu belge ile, Kargamış tahtı, Piyasili ve ondan sonra da onun soyundan olanlara garanti edilmekte ve bu antlaşmayı bozanlar tanrıların gazabına tevdi olunmaktaydı. Bu antlaşmanın adetâ devamını ise son Hitit kralı Şuppiluliuma II. ile Piyasili'nin ahfadından Talmi-Teşup arasında yapılan antlaşmada görmek mümkündür. Halep krallığına atanan Telipinu'nun oğlu Talmi-

Şarruma da Hitit kralı ile yeni bir antlaşma aktetmiştir. Bu gibi hanedan-ıçî veya hukukî terimiyle sekundogenitur antlaşmalarında da normal paritetik antlaşma şemasından sapılmış, daha çok, biraz önce sözünü ettiğimiz «toprak bağış» belgelerinin kuruluş biçimine benzer bir yapı benimsenmiştir.

Hitit devletinin antlaşmaları daha çok, siyasî olayların yoğun olduğu, Büyük İmparatorluk döneminden kalmadır. Ancak, Orta ve Eski Hitit döneminden de antlaşma parçaları yok değildir. Bunların hemen hepsi de o devirde tam anlamı ile hâkim olunamadığı anlaşılan, Kizzuwatna (Kilikya) ile yapılmıştır. Fakat bunların içeriği, ele geçen tabletlerin fragmanter durumu yüzünden, pek belli olmamaktadır. Bunların en eskisi Telipinu ile Kizzuwatna kralı İşputahşu ile yapılan antlaşmadır. Bunun bir Hititçe ve bir de Akkadça versiyonu olmasına karşın, herikisinden de çok az şey kalmasından dolayı, bunun kuruluş şemasını İmparatorluk dönemi antlaşmalarıyla karşılaştırma olanağına sahip değiliz. Buna karşın İşputahşu'nun Tarsus'ta bulunmuş mührü ile bu partner'in tarihi kişiliğini somut bir belge ile tanıyoruz. Diğer bir antlaşma Zidanza (Orta Hitit Devri) ile Kizzuwatna'lı Piliya arasında, üçüncüsü ise, adı belli olmayan bir Hitit kralı ile Kizzuwatna'lı Paddaştışu arasında aktedilmiştir (Akkadça).

Orijinal metinleri elimize geçmemekle beraber, özellikle kral yıllıkları gibi tarihî içerikli başka metinlerde vassallerle yapılmış antlaşmalara atıflar bulunmaktadır. Hâtta, bazen bu antlaşmaların koşullardan önemlileri tekrarlanmaktadır. Örneğin, Arnuwanda-Aşmunikal kralî çiftinin Kaşka'lıların verdikleri zararlara karşı düzenledikleri dua sonunda Kaşka kabile reislerinin adları, aynen onlarla yapılan antlaşmalardaki gibi sayılmaktadır. Böyle indirekt bilgi sahibi olduğumuz antlaşmalardan birine de Zippaşla-Hariyati prensi Madduwatta metni içinde rastlıyoruz. Burada, Madduwatta ile daha önceden varılan antlaşmaya atıflar yapılmaktadır. Bu metin bir şikâyetnâme niteliği taşımaktadır. Diplomatik yazışma içerisinde de yapılmış antlaşmalara sık sık atıflar yapılmaktadır. Örneğin, Hattuşili III. ile Bâbil'de hüküm süren Kasit kralı Kadaşman-Turgu arasında devletler hukukuna uygun paritetik bir antlaşma yapılmış olduğunu, bu Hitit kralının Bâbil hükümdarının oğluna

yazdığı bir mektuptan öğreniyoruz. Hattâ bu mektupta antlaşmanın bazı maddeleri de yazılıdır.

Hitit dünyasının politik ilişkileri ve diplomatik belgelerinin çoğunluğu Hitit başkenti Hattuşa'da (Boğazköy) bulunmuştur. 1950'li yılların ortasında günümüzdeki adı Ras Şamra olan Ugarit'te yapılan kazılarda da antlaşma metinleri ortaya çıkarılmıştır. Bunlar genellikle, Suriyeli vassallerin Hitit hâkim gücü arasındaki ilişkilerini düzenleyen belgelerdir. Fakat, bir belge Hitit hâkimiyetinin kuruluşundan önceye tarihlenebilmektedir. Bu, Ugarit kralı Niqmadu II. ile, güney komşusu Amurru ülkesi kralı Azirru arasında aktedilmiş bir savunma paktı antlaşmasıdır. Buna göre, Amurru kralı 5000 şekel (yaklaşık 42,5 kg.) gümüş karşılığında, savaş çıkması halinde Ugarit'e askerî yardım sağlamayı taahhüt etmektedir.

Bu adı geçen ülkeler Hitit vassali olduktan sonra Hitit kralı Şuppiluliuma ile yeni koşulları belirleyen belgeler aktedilmiştir. Yani, bu tek bir antlaşma halinde değildir, bir belge ile Ugarit'in ödeyeceği vergiler, diğeri ile kuzey sınırları saptanmıştır. Heriki belge de tarihî bir giriş ile başlamakta, kısa bir tanrı listesi ile bitmekte ve Hitit kralının mührünü taşımaktadır. Bunlardan ayrı olarak, başka münferit bazı noktalar hakkındaki belgeler, deyim yerindeyse, bu antlaşmalar «manzumesi»ni tamamlamaktadır. Bu noktalar Şuppiluliuma'nın bir mektubunda ortaya konmuş ve bunların da «mühürlenmiş bir antlaşmaya» ilerde dönüştürüleceği belirtilmiştir. Ugarit'in vermek zorunda olduğu vergiler yalnız Akkadça değil, yerel dil olan Ugarit dilinde de yazılmıştır. Mursili II., Niqmadu'dan sonra yerine geçen oğlu Niqmepa ile, evvelce kuzey sınırlarını saptayan antlaşma koşullarını konfirme eden bir antlaşma yapmış, güney sınırlarında ise Kargamış lehine yapılan bir sınır tashihi yüzünden Ugarit'in uğradığı territorial kayıp, Ugarit'in vereceği vergilerde yapılan bir azaltma ile dengelenmiştir. Bundan başka, ayrıntılı bir antlaşma da yapılmıştır. Bu antlaşmanın birbirinden az farklarla ayrılan birkaç nüshası günümüze kadar gelmiştir.

Şimdi, Hitit paritetik antlaşmalarının en önemlisi olan Kadeş antlaşmasının metnini okuyalım.

A) Preamblum

Madde 1a — *Başlık*

Mısır ülkesi kralı, Büyük Kral Reamasesa Mai-Amana¹ (=Ramses II.)'nın, Büyük Kral, Hatti ülkesi kralı, kardeşi Hattuşili ile, Mısır ülkesi ve Hatti ülkesi için büyük bir barış ve büyük bir kardeşliği ebediyyen kurmak üzere gümüş bir tablet üzerinde aktettikleri antlaşmadır.

Madde 1b — *Taraflar*

Mısır ülkesi kralı, Büyük Kral, kahraman Minmuarea² (=Sethos I.)'nın oğlu, Büyük Kral, Mısır ülkesi kralı Minpachtarea³ (=Ramses I.)'nın torunu Reamasesa Mai-Amana, Büyük Kral, Mısır ülkesi kralı, tüm ülkelerin kahramanı, kahraman, Hatti ülkesi kralı, Büyük Kral, Şuppiluliuma'nın torunu, Büyük Kral, Hatti ülkesi kralı, kahraman Murşili'nin oğlu, Büyük Kral, Hatti ülkesi kralı, kahraman Hattuşili'ye şöyle söyler :

Madde 1c — *Antlaşmanın amacı*

Bak, Mısır ülkesi ve Hatti ülkesi arasında iyi bir barış ve iyi bir kardeşliğin ebediyyen kurulması için bizim aramızda iyi kardeşliği ve iyi barışı ebediyyen kurdum.

B) Genel Dostluk Gösterisi

Madde 2 — *Ramses eski dostluğun yeniden kurulmasını istiyor.*

Bak, Mısır ülkesi kralı, Büyük Kral ile Hatti ülkesi kralı, Büyük Kral arasındaki ilişkiler hakkında düşmanlık doğmasına tanrı, ebedi bir antlaşma yardımıyla razı olmadı. Bak, Mısır ülkesi kralı, Büyük

1 Bu metin, Akkadça'nın Bâbil lehçesinde yazılmıştır. Antlaşma'nın Mısır dilindeki versiyon'unda bu ad Ramses Meri-Amun olarak yazılıdır ve «onu doğuran Amun'un sevgilisi Re'dir» anlamına gelir.

2 Mısır dilindeki versiyon'da : Men-maat-Re = «Re'nin gerçeği sürüyor».

3 Mısır dilindeki versiyon'da : Men-pecti-Re = «Re'nin gücü sürüyor».

Kral Reamasesa Mai-Amana Güneş Tanrısı ve Fırtına Tanrısı yardımıyla öyle bir durum yaratacak ki, buna uygun olarak Mısır ülkesi ve Hatti ülkesi arasında ebediyetten beri olduğu gibi, hiçbir zaman düşmanlık doğmayacak.

Madde 3 — *Ramses dostluğu yeniden kuruyor.*

Şimdi ise Büyük Kral, Mısır ülkesi kralı Reamasesa Mai-Amana bu durumu Büyük Kral, Hatti ülkesi kralı, kardeşi Hattuşili ile gümüş bir tablet üzerinde aktettiği antlaşma ile yarattı ki, bugünden başlayarak aramızda ebediyyen iyi barış ve iyi kardeşlik teessüs etsin. Ve o benimle kardeş olmuştur ve o benimle barışıktır. Ben de onunla kardeş oldum ve onunla ebediyyen barışığım. Bak, Mısır ülkesi kralı, Büyük Kral Reamasesa, Hatti ülkesi kralı, Büyük Kral Hattuşili ile iyi dostluk ve iyi kardeşlik içinde bulunmaktadır. Bak, Mısır ülkesi kralı, Büyük Kral Reamasesa Mai-Amana'nın çocukları da Hatti ülkesi kralı, Büyük Kral Hattuşili'nin çocukları ile ebediyyen barışık ve kardeş olacaklardır. Ve onlar bizim kardeşlik ve barış ilişkimize uygun olarak kalacaklardır. Mısır ülkesi ve Hatti ülkesi de bizim gibi ebediyyen barış ve kardeşlik içinde olacaktır.

Madde 4 — *Karşılıklı (bilateral) saldırmazlık sözü*

Ve Reamasesa Mai-Amana, Mısır ülkesi kralı, Büyük Kral hiçbir zaman birşey gaspetmek için Hatti ülkesine saldırmayacaktır. Hatti ülkesi kralı, Büyük Kral Hattuşili de ondan birşey gaspetmek için Mısır ülkesine saldırmayacaktır. Bak, Mısır ülkesi ve Hatti ülkesi ebediyyen kardeşir ve barışıktır.

Madde 5 — *Ramses ve Hattuşili antlaşmayı tekid ediyorlar.*

Bak, Güneş Tanrısı ve Fırtına Tanrısı'nın Mısır ve Hatti ülkesi için ebediyyen kurmuş oldukları düzen, (yani) aralarına düşmanlık girmesini önleyecek barış ve kardeşlik (düzeni), bugünden itibaren (ebediyyen) teessüs etsin diye, Mısır kralı, Büyük Kral Reamasesa Mai-Amana (ve Hatti ülkesi kralı, Büyük Kral Hattuşili) tarafından (tekrar) ele alınmıştır.

C) Özel Hükümler

Madde 6 - 9 — *İç ve dış düşmanlara karşı tedafüi (savunma) pakt.*

Madde 6 — *Ramses Hattuşili'yi dışa karşı koruyor.*

Eğer dışardan bir düşman Hatti ülkesine karşı sefere çıkarsa ve Hatti ülkesi kralı bana şu sözlerle haber yollarsa: «Ona karşı bana yardıma gel!» O zaman Mısır ülkesi kralı, Büyük Kral Reamasesa Mai-Amana askerlerini ve arabalarını yollayacak, düşmanı yenecek ve Hatti ülkesine (elinden geleni) yapacaktır (onu tatmin edecektir).

Madde 7 — *Ramses Hattuşili'yi içe karşı koruyor.*

Eğer Büyük Kral Hatti ülkesi kralı Hattuşili, tebaasına ona karşı geldikleri için öfkelenmiş ise, Mısır ülkesi kralı, Büyük Kral Reamasesa Mai-Amana'ya bundan dolayı haber yollarsan, Reamasesa Mai-Amana asker ve arabalarını yollayacak, ve onlar onun kızdıklarının tümünü yok edeceklerdir.

Madde 8 - 9 — *Hattuşili aynı sözlerle Ramses'i içe ve dışa karşı koruyor.*

Madde 10 — *Ramses Hitit veliahtlarını koruyor.*

Ve bak, Hatti ülkesi kralı Hattuşili'nin oğlu, Hatti ülkesinde babası Hattuşili'nin uzun yıllarından sonra onun yerine krallık yapacaktır. Hatti ülkesinin evlâtları ona karşı bir günah işlerlerse, Reamasesa Mai-Amana asker ve arabalarını ona yardıma yollayacak ve ona elinden geleni yapacaktır.

Madde 11 - 16 — *İâde-i mücrimîn*

Madde 13 — *Ramses yüksek rütbeli kaçak ve kaçak gruplarını iâde ediyor.*

Ve eğer büyüklerden biri Hatti ülkesinden kaçarsa veya Hatti ülkesi kralının ülkelerinden bir kent [ayrılırsa] ve Mısır ülkesi kralı, Büyük Kral Reamasesa Mai-Amana'ya gelirse, o onu yakalar ve efendisî Hatti kralı, Büyük Kral Hattuşili'nin eline verir.

Madde 14 — *Ramses basit kaçakları iâde ediyor.*

Ve eğer kimsenin tanımadığı bir ya da iki adam Reamasesa Mai-Amana'ya gelir de ona hizmet etmek isterse, Reamasesa onları yakalayıp Hatti ülkesi kralı Hattuşili'nin eline verir.

Madde 15 — *Hattuşili yüksek rütbeli kaçakları iâde ediyor.*

(Aynı sözler tekrar edilmiştir. Ancak Mısır ile Hatti arasında Hitit vassali olan Amurru ülkesi bulunduğundan, Mısırdan kaçanlar önce oraya gitmek zorundadır. Onları yakalama ve Mısır'a iâde etme işi Amurru kralı Bentesina'ya verilmiştir.)

Madde 16 — *Kaçaklarla ilgili benzer maddeler soylular için tekrarlanır.*

Madde 17 - 18 — *İâde edilen kaçakların affı*

Madde 17 — *Hattuşili kaçakları affediyor.*

Eğer bir adam Hatti ülkesinden kaçarsa, veya iki adam veya üç adam, ve onlar Mısır ülkesi kralı Büyük Kral kardeş Reamasesa Mai-Amana'ya giderlerse, o onları yakalayacak ve onları kardeşi Hattuşili'ye gönderecektir, çünkü onlar kardeş olmuşlardır. Fakat onların suçları cezalandırılmayacak, gözleri ve dilleri koparılmayacak, kulakları ve ayakları kesilmeyecek, evleri karıları ve çocukları ile beraber mahvedilmeyecektir.

Madde 18 — *Ramses aynı sözlerle kaçakları affediyor.*

Madde 19 - 20 — *Ramses ve Hattuşili kaçakları iâde ediyor.*

D) Yemin Tanrıları-Lânet ve Kutsama

Madde 21 — *Tanrı listesi (Kırık)*

Madde 22 — *Hattuşili için (antlaşmayı bozduğu takdirde) lânet ve kutsama (Kırık)*

Madde 23 — *Ramses için lânet ve kutsama*

Eğer Reamasesa Mai-Amana ve Mısır ülkesinin evlâtları bu antlaşmaya sadık kalmazlarsa, Mısır ülkesinin tanrıları ve tanrıçaları ve Hatti ülkesinin tanrı ve tanrıçaları Mısır ülkesi kralı, Büyük Kral Reamasesa Mai-Amana'nın zürriyetini mahvetsin. Ve eğer Reamasesa Mai-Amana ve Mısır ülkesinin evlâtları bu antlaşmaya sadık kalırlarsa, bu yemin tanrıları onları korusun.

Madde 24 — *Kutsama*

Kim bu gümüş tablet üzerindeki sözlere sadık kalırsa, Mısır ülkesinin Büyük Tanrıları ve Hatti ülkesinin Büyük Tanrıları onları evleri, ülkeleri ve hizmetkârları ile birlikte sağlık içinde yaşatsın.

Madde 25 — *Antlaşmayı bozanları lânetleme*

Kim bu gümüş tabletteki sözleri tutmazsa Mısır ülkesinin Büyük Tanrıları ve Hatti ülkesinin Büyük Tanrıları onun evini, ülkesini ve hizmetkârlarını mahvetsinler.

BIBLIYOGRAFYA

- EDEL, E., «Der ägyptisch-hethitische Friedensvertrag zwischen Rameses II. und Hattušili III.», *Texte aus der Umwelt des Alten Testaments*, Band I, Gütersloh 1983, s. 135-152.
- FRIEDRICH, J., *Staatsverträge des Hatti-Reiches in hethitischer Sprache*, (Mitteilungen der Vorderasiatisch-Aegyptischen Gesellschaft 31-34), Leipzig 1926-1930.
- GOETZE, A., «Hittite Treaties», *Ancient Near Eastern Texts Relating to the Old Testament* (2. ed., 3. imp: J.B. Pritchard), Princeton 1966, s. 201-203.
- KOROŠEC, V., *Hethitische Staatsverträge: Ein Beitrag zu ihrer juristischen Wertung* (Leipziger rechtswissenschaftliche Studien, 60), Leipzig 1931.
- von SCHULER, E., «Staatsverträge und Dokumente hethitischen Rechts», *Neuere Hethiterforschung* (ed: G. Walser; Historia - Einzelschriften, 7), Wiesbaden 1965 : 34-53.
- , «Sonderformen hethitischer Staatsverträge», *Anadolu Araştırmaları II* (Bossert Hatıra Kitabı) 1965, s. 445-464.
- SÜRENHAGEN, D., *Paritätische Staatsverträge aus hethitischer Sicht* (Studia Mediterranea 5), Pavia 1985.
- WEIDNER, E., *Politische Dokumente aus Kleinasien* (Boghazköi-Studien 8-9), Leipzig 1923.